

UN FRAGMENT EPIGRAFIC DE LA ROMULA MALVA DIN SECOLUL AL IV-LEA E.N.

DE

D. TUDOR

Cu ocazia reinventarierii inscripțiilor depozitate la Muzeul național de antichități din București¹, am găsit (în 1946), adăpostit în subsolul clădirii, un fragment de calcar foarte friabil. El purta o inscripție înregistrată deja în *corpus*². Am observat că transcrierea din *corpus* (1902) a acestui text epigrafic nu corespunde întocmai cu cel păstrat (în 1946) și i-am făcut personal un desen (fig. 1). Monumentul poartă azi numărul de inventar L. 298 și se găsește în curte pe șirul de inscripții dinspre apus. Afirmatia (IDR, II, 347) că acum „este dispărut” se explică prin faptul că el nu mai poate fi identificat din cauza distrugerilor ce a suferit. Din păcate, nu știm datorită cărui fapt piatra a fost evacuată din subsolul muzeului (unde se depozitase ca material ce trebuia ferit de distrugeri). Acum este atît de avariata, încît din textulepigrafic nu se mai poate distinge nici o literă.

Fig. 1. Romula Malva. Fragment de inscripție dedicată în anul 374 lui Valens și Valentinian I.

La data inventarierii, fragmentul acesta era lat de 0,60 m, înalt de 0,55 m și gros de 0,60 m. Poseda litere înalte de 0,05 m. Se pare că la originea lui a fost o *ara* masivă cu un triplu profil la bază, refolosită mai târziu.

Editorii CIL, III, 8 030, i-au transcris următorul text :

..... I
... ANNIANO PRA(*ef*?)...
... VOTIS X FELICIT[er]

¹ D. Tudor, *Materiale*, 2, 1956, p. 565 urm. Inventarierea am făcut-o împreună cu colegii Gh. Ștefan și I. Barnea.

² CIL, III, 8 030. Pe la 1890, A.v. Domashevski a văzut-o și a notat-o în treacăt, la prefectura județeană din Caracal (ca fiind „Rečka, Karacal în praefectura. Descripsi et ectypum sumpsit”). Ulterior, Tocilescu a transportat-o la București.

Singura întregire sigură apărea atunci numai în r. 3 : *votis (decennialibus) felicit[er]*.

Examinînd cu multă atenție (în 1946) acest fragment de inscripție, am observat că litera *I* din primul rînd era dispărută. În r. 2 se identificau sigur literele ... *NIANO*, după care urmau *FRA*... În acest rînd primele litere apăreau nesigure pentru ei. Litera *F* distrusă în partea superioară s-a confundat cu *P*, ceea ce i-a determinat să bănuiască prezența unui *pra(e)fectus* (?). În cazul acestor epigrafe onorifice, numele unui atare comandant în acest loc nu-și are rostul, deoarece *vota* erau precedate imediat de numele împăraților. Atît cît era păstrată, litera *F* nu poate fi pusă la îndoială. Deci completarea trebuie făcută cu *frater* și nu cu *prae-fectus*. Din r. 3 au dispărut literele de la extremități, *V* și *T*, dar vechea lectură rămîne valabilă : *votis (decennialibus) felicit[er]*. Dificultăți de interpretare epigrafică, ca și descoperirea neașteptată tocmai în Romula Malva a acestui monument onorific dintr-o epocă tîrzie, ne-au reținut pînă acum a-l republica și comenta³.

Pe baza acestor corectări epigrafice deducem că textul monumentului conținea numele a doi împărați care erau *fratres*. Din numele celui de-al doilea a mai rămas doar terminația (în dativ) ... *niano*. Ei își serbează concomitent zece ani de domnie (*decennalia*), ceea ce arată că s-au urcat pe tron în același an. Parcurgînd lista cu numele tuturor împăraților din secolele II—IV, ajungem la constatarea că terminația ... *niano* ne duce la o singură restituire [*Valenti*]niano. Ca *frater imperatoris* nu poate fi decît fratele său *Valens*. Ei ocupă tronul în anul 364, Valentinian I la 23 februarie și Valens la 28 martie⁴. Din inscripții se știe precis că acești *fratres imperatores* și-au sărbătorit cu mare fast *decennalia*, în anul 374⁵. Deci, inscripția din Romula Malva se datează din anul 374 e.n.

Restituirea textului epigrafic propusă de noi conține un singur punct de întrebare, care trebuie lămurit. Este ordinea în care s-au gravat numele celor doi împărați. „Protocolul” impunea ca în frunte să fie înscris numele lui Valentinian I, apoi al fratelui său Valens. La Romula Malva o atare ordine a putut fi inversată. Localitatea se găsea în partea orientală a imperiului, stăpînită de Valens. Pentru modeștii dedicanți din Romula Malva, numele stăpînului lor direct, Valens, putea avea intimitate în text. Există documente epigrafice importante în care Valens este singur menționat ; la fel și Valentinian I. În inscripția descoperită la *Cius* (com. Gîrlieciu, jud. Constanța), care datează din anul 369 e.n., fără a mai asocia în text și numele fratelui său Valentinian I, Valens serbează singur cei cinci ani de domnie (*quinquennalia*), victoriile împotriva goților și terminarea lucrărilor fortificației de acolo⁶. În cîteva cazuri se ridică

³ În *Oltenia romană*, ed. a III-a, din 1968, p. 200, și ed. a IV-a, din 1978, p. 194, mi-am exprimat părerea că fragmentul ar aparține secolului al IV-lea e.n.

⁴ Assunta Nagl, RE, VII, A.2 (1948), col. 2 163 și 2 164 (s.v. Valens și Valentinianus).

⁵ A. Nagl, *op. cit.*, col. 2 164 și ILS, 766. Ca *fratres*, cu variate și pompoase titluri, ei se întîlneau de asemenea în multe inscripții din imperiu ; cf. expl. gr. : CIL, III, 10 596 ; 11 314 ; V, 8 031 = ILS, 760 ; ILS, 762 etc.

⁶ CIL, III, 6 159 = 7 494 = ILS, 770 = Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, nr. 233. Inscripția s-a pus, după pacea încheiată în același an cu Athanaric, unul dintre șefii goților, în urma unui război de trei ani (Amm. Marcell., 27, 4—5 și Zosmos, 4, 11).

dedicații lui Valens singur, chiar și în Occident, unde conducea Valentinian I⁷, fratele mai mare, al cărui nume trebuia să apară în respectivele inscripții. Situații similare întâlnim și pentru Valentinian I, onorat singur într-o serie de texte epigrafice⁸. Deducem din aceste câteva exemple că nu se respecta întotdeauna „protocolul” impus de curtea de la Roma.

Nu știm cât de înaltă fusese această *ara*, pentru că la începutul textului să putem înscrie și alte completări, în special titluri onorifice. În asemenea situație, propunem în forma cea mai concisă restituirea textului din inscripția de la Romula Malva:

[DD.NN. Valenti et Val-
enti]niano fra[trib(us)],
[v]otis (decennalibus) felicit[er]

Dacă textul restituit de noi poate fi acceptat, acest document epigrafic capătă o importanță istorică excepțională. În primul rînd, el ne asigură o stăpînire romană efectivă sub Valens în acest important centru urban de odinioară. Pînă acum, la Romula Malva, prezența romană după părăsirea Daciei a fost documentată de antichitățile creștine, de monede, de opaițe și de ceramică, toate databile în secolul al IV-lea⁹.

Valens a purtat un război de trei ani (367—369) împotriva goților. Efortul trupelor imperiale s-a îndreptat prin cîmpia Bărăganului, spre *montes Serrorum* (munții Buzăului), apoi spre sudul Moldovei, ceea ce arată că triburile germanice amenințau aceste regiuni. În timpul operațiilor armatei romane, flota imperiului a întins poduri de vase peste Dunăre între Transmarisca — Constantiniana Daphne și la Noviodunum. Pacea se încheie la Noviodunum (pe o corabie) în iulie 369, după o importantă victorie romană împotriva lui Athanaric, *iudex potentissimus* al vizigoților thervingi. Condițiile păcii au fost în defavoarea goților. Ei pierd calitatea de federați ai imperiului, renunță la subsidiile anuale (*annona*) și li se permite accesul la Dunăre, pentru comerț, numai în două locuri. Valens, Valentinian I și Gratian își iau în 369 titlul de *Gothicus maximus*¹⁰.

Pînă acum nu avem nici o dovadă arheologică sau literară că Oltenia de azi ar fi intrat în teatrul războaielor dintre Valens și goți. Dacă atacurile goților s-ar fi extins și în această parte, s-ar fi folosit ca loc de trecere pentru armatele romane podul lui Constantin cel Mare dintre Oescus și

⁷ ILS, 768 (Cartagina); ILS, 769 (Roma) etc.

⁸ ILS, 763, 764 (= CIL, X, 1 656); 765 (= CIL, VI, 1 180); VI, 767 etc. Într-un caz, la Roma (ILS, 766), Valentinian își serbează singur *decennalia*. Tot astfel, acest împărat se întâlnește singur onorat într-o inscripție (inedită), recent descoperită lângă Tomis (Inf. A. A. Rădulescu).

⁹ Material în mare parte inedit; cf. *Oltenia romană*, p. 194 și 464 urm.; Oct. Toropu *Romanitatea tirzie și străromânii în Dacia sud-carpatică*, Cralova, 1976, p. 39—77 și C. Preda, SCIVA, 26, 1975, 4, p. 478. O valorificare a lui se va face de către Corneliu Tătulea, într-o monografie specială închinată Romulei Malva (teză de doctorat în lucru).

¹⁰ Evenimente narate de către istorici contemporani: Amm. Marcell, XXVII, 5—9; Zosimos, IV, 10—11 și Themistios, *Orationes*, ed. Teubner, (1965), p. 185—214. Cf. C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, III, Viena—Leipzig, 1928, 1, p. 43—55; L. Schmidt, *Gesch.d. deutschen Stämme bis z. Ausg. d. Völkerwanderung: Die Ostgermanen*, München, 1941, p. 224—233; A. Piganiol, *Hist. romaine*, t. IV, 2, *L'empire chrétien (325—395)*, Paris, 1947, p. 153—156; R. Vulpe, în *Suiatowit*, Varșovia, 1962, p. 313—318; R. Vulpe—I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, *Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968, p. 394—396 (I. Barnea); D. Tudor, *Les ponts romains du Bas-Danube*, București, 1974, p. 167—170.

Sucidava¹¹. Fiind prea îndepărtat și nelegat cu drumuri strategice de zona luptelor din răsăritul Munteniei și de la nord de delta Dunării, el a fost înlocuit cu podurile de vase amintite mai sus.

În timpul domniei lui Valens, stăpînirea romană se menținea puternică în cetățuia de la Sucidava, restaurată de către Constantin cel Mare odată cu vechiul drum roman ce o lega cu Romula Malva¹². Podul, cetatea și drumul roman, ca opere strategico-economice ale aceluiași împărat, prin grandoarea lor ne arată că stăpînirea imperiului în veacul al IV-lea nu se mai limita, ca pînă aci, la simple capete de pod pe malul stîng al Dunării, ci se extinsese mult spre nord. Aceasta ne-a determinat (încă de acum 40 de ani) să atribuim ridicarea „Brazdei lui Novac de nord” aceluiași împărat, ca limită nordică a extinderii imperiului în cîmpia olteană și munteană¹³. Pînă la acest uriaș val de pămînt, stăpînirea romană s-a menținut netulburată în perioada de pace (332—367) dintre imperiu, goți și alte neamuri migratoare. Stipulațiile păcii de la Noviodunum din 369 au prelungit-o în favoarea lui Valens, pînă în momentul cînd se produc marile tulburări printre grupările gotice din răsărit, provocate de atacul hunilor (375).

După distrugerile carpo-gotice de la finele domniei lui Filip Arabul, Romula Malva nu mai era un oraș înfloritor, ci devenise o așezare de tip rural¹⁴. Recentele săpături arheologice (încă inedite) dovedesc continuitatea de viață locală, în afara vechilor ei fortificații, pe platoul ce se extinde la nord de „poarta lui Filip Arabul” (inf. Gh. Popilian). Deși este o locuire romană în forme modeste de viață, ea este totuși intensă în veacul al IV-lea (ceramica și monedele)¹⁵. Constantin cel Mare și succesorii săi, pînă la Valens, n-au mai restaurat orașul distrus. Deși ne lipsesc date, nu înapăie doială că în sinul Romulei Malva a fost instalată o mică garnizoană care avea ca supraveghere un sector din Brazda lui Novac situată la 17 km spre nord. Trupa putuse fi detașată din marea bază militară a Sucidavei.

Ceramica și monedele descoperite recent în vechiul castru roman de la Slăveni dovedesc și acolo prezență militară romană în veacul al IV-lea e.n. Se pare că peste pretoriu se zidise și o bazilică creștină¹⁶.

La Romula Malva închinarea pentru cei zece ani de domnie ai lui Valens și Valentinian putuse fi ridicată în 374 e.n. de această anonimă garnizoană sau de către locuitorii din așezarea civilă. Pînă acum ea constituie ultimul document epigrafic roman databil pe teritoriul Olteniei romane.

¹¹ În realitate nu știm dacă la acea dată mai ființa acest pod, expus aluviunilor și blocurilor de ghiață ; cf. D. Tudor, *Les ponts...*, p. 165 urm.

¹² D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, p. 415—454 cu bibliografia de la p. 466—486.

¹³ Revista istorică română, XI—XII, 1941—1942, p. 135—148. Recentele săpături arheologice de la Pietroasele (jud. Buzău) și de la Hînova (jud. Mehedinți), precum și cercetarea Brazdei lui Novac de nord, *per lineam valli*, realizată de către Chr. M. Vlădescu, confirmă această datare. Cîrcația monetară (cf. C. Preda, *op. cit., passim*) vine de asemenea în sprijinul acestei cronologii.

¹⁴ D. Tudor, *Historica*, 1, 1970, p. 67—83 ; 3, 1974, p. 93—109 și *Oltenia romană*, ed. a IV-a, p. 38—39.

¹⁵ D. Tudor, *op. cit.*, p. 194.

¹⁶ *Ibidem*, p. 307.

FRAGMENT ÉPIGRAPHIQUE DATANT DU IVe SIÈCLE, DÉCOUVERT À ROMULA MALVA EN DACIE

RÉSUMÉ

L'A. a révisé en 1946 le text de inscription *CIL*, 8030 qui est aujourd'hui détruite (fig. 1). Il propose une nouvelle lecture :

[DD. NN. Valenti et Val-

enti] niano fra [tribu(us)]

[v]otis (decennialibus) felicit[er]

Donc, l'inscription date de l'année 374 et fut érigée par la garnison ou la population civile de la cité.

Ce document épigraphique est très important pour la présence de la domination romaine au nord du Danube après l'abandon de la Dacie par Aurélien (274).

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. .1 Romula Malva. Fragment d'une inscription dédiée en 374 à Valens et Valentinianus I.

